OBĚD ZDARMA NEEXISTUJE – ANI V OBLASTI ENVIRONMENTÁLNÍ POLITIKY

Jiří Louda, Vítězslav Malý, Národohospodářská fakulta VŠE v Praze

Edwin G. Dolan. TANSTAAFL (There Ain't No Such Thing As A Free Lunch) – A Libertarian Perspective on Environmental Policy

London: Searching Finance Ltd., 2011. 242 stran. ISBN 978-1-907720-26-0

Kniha Edwina G. Dolana odkazuje na jedno z nejvýznamnějších témat, jímž se zabýval nositel Nobelovy ceny za ekonomii z roku 1976 Milton Friedman – na mýtus „obědu zdarma“, tedy fikci toho, že kdokoliv (včetně vlád států) dostane k dispozici něco, za co by (byť třeba v budoucnosti) nemusel zaplatit (pozn.: Avšak jak Friedman sám při svých přednáškách na toto téma upozorňoval, že myšlenka mýtu obědu zdarma nepochází od něj, nýbrž od francouzského ekonoma devatenáctého století Frédérica Bastiata, který již v roce 1848 ve své knize Co je vidět a co není vidět, napsal: „Stát je velká fikce, jejímž prostřednictvím se každý pokouší žít na útraty všech ostatních.“) Skutečnost je však, jak Dolan uvádí, opačná: „Vše hodnotné má svou cenu. Fakt, že je nějaký statek označován jako „bezplatný“, nedělá tento statek bezcenným, ale pouze ztěžuje zjišťování skutečné hodnoty tohoto statku a subjektu, který ponese náklady“ (str. 1).

Dolan ve své knize mýtus obědu zdarma povyšuje na princip, který se prolíná veškerým politickým a ekonomickým děním (princip neexistence obědu zdarma je v angličtině označován jako TANSTAAFL princip). Nevšednost knihy nespočívá jen v liberálně-ekonomickém pohledu na environmentální politiku a na aplikování principu

„neexistence obědu zdarma“ na mnohé environmentální problémy, nýbrž v celém přístupu k sepsání této knihy. Publikace představuje jakousi historicko-politickou studii přístupů k řešení vybraných environmentálních problémů. Jedná se de facto o znovuvydání původní publikace z roku 1971 (která se rovněž zabývala principem neexistence obědu zdarma v environmentální politice) doplněném o komentáře autora z perspektivy roku 2011 (pozn.: Název původní publikace byl TANSTAAFL*: The Economic Strategy for Environmental Crisis). Ke každé původní kapitole je doplněn text, který ve stručnosti shrnuje, co se za posledních čtyřicet let od napsání originálního textu v dané oblasti environmentální politiky změnilo a co naopak zůstalo po celých čtyřicet let stejné.

V souladu s tradicemi liberální ekonomie Dolan se ve své knize obšírně zabývá především cenovým systémem a funkcí ceny, jako základního mechanismu k vyřešení veškerých ekonomicko-politických problémů, vč. problémů environmentálních. V kapitole nazvané Znečištění a cenový systém již v roce 1971 autor argumentoval ve prospěch aplikace cenového systému na vyřešení problému negativních externalit (např. formou obchodovatelných povolenek na emise polutantů). Ocenění vypouštění emisí by bylo bývalo

tou nejlepší cestou, jak vyřešit problém znečištění, protože „ve srovnání se současným systémem přímé kontroly by cenový systém nabídl výrazné výhody spočívající v efektivitě, spravedlnosti a motivaci“ (str. 62). Nejvýznamnější změna v přístupu k environmentální politice za posledních čtyřicet let je změna ústředního environmentálního tématu. Naprosto nepochybně se v dnešní době hlavním tématem ochrannářských snah stala změna klimatu. Proč už se nemluví v takové míře o ochraně ozonové vrstvy či ochraně ovzduší před oxidy síry nebo dusíku a proč můžeme prakticky každodenně v novinách či televizi narazit na problém (globální) změny klimatu? Dolan nabízí svou vlastní hypotézu ke změně těžiště environmentálních snah – klimatické změny jsou v současnosti největší environmentální hrozbou lidstva proto, neboť původní „velmi vážné“ environmentální problémy byly do velké míry v posledních čtyřiceti letech vyřešeny. Druhým důvodem je to, že tzv. „klimaskepse“ je výborná strategie, jak se politicky zviditelnit a dost možná se i na politickém poli prosadit. A co se v oblasti znečišťování životního prostředí za posledních čtyřicet let nezměnilo? Je to politická opozice proti zavedení cenového systému na řešení problematiky znečišťování prostředí (nezáleží na tom, zda se jedná o opozici z politické levice či pravice).

Využívání přírodních zdrojů a kvalita životního prostředí, jakožto hlavní téma, prolínající se celou knihou, je ve čtvrté kapitole rozebíráno z pohledu efektivnosti. Dolanem zmíněný paradox efektivnosti, jenž je chápán jako „Ekonomie masa a krve“ (*flesh and blood world of economy*), kde rozhodování lidských jedinců není ovlivněno pouze materiálními vztahy mezi věcmi, ale zároveň i sociálními vztahy mezi lidmi, rozebírá hlouběji otázku vyjednávání. Dolan si klade jednoduchou otázku, proč je, z pohledu

ekonomie, jednoduché řešení v podobě soukromého vyjednávání ve skutečnosti nerealistické? Řešení nachází ve dvou bodech. Prvotně zmiňuje, že ve vyjednávání vždy někdo trátí, ať již přijmeme jakýkoli způsob řešení. Druhotně existuje problém morálního odškodnění. Proč by měla platit veřejnost za snížení znehodnocování životního prostředí tak, jak značí Coaseho teorém? Neměl by za znečištění morálně platit znečišťovatel?

Dolan jde v první myšlence dál a analyzuje organizační problémy vyjednávání za účelem snížení negativního vlivu (externalit). Na jedné straně zmiňuje problém vyjednávání jednotlivce, kdy on sám není schopen zaplatit celou částku, neboť přínosy jsou menší než jeho náklady. Na druhé straně je s kolektivním vyjednáváním spojen problém veřejného statku, resp. černého pasažéra. Dolan zde stojí na prahu institucionální ekonomie. Definuje základní podmínky pro eliminaci tohoto problému: velikost skupiny a existence viditelných příčinných vztahů. Jak sám zmiňuje „V určitých případech může být chování jednotlivce přímo slučitelné s celkovým zájmem skupiny bez ohledu na to, zdali se ostatní členové chovají stejně nebo ne.“ A „Jednotlivec nemusí za určitých okolností důvodně předpokládat, že chování ostatních nebude jeho rozhodnutím nikterak ovlivněno“ (str. 88). Tyto myšlenky dnes najdeme u celé řady institucionálních ekologických ekonomů. Vatnův koncept *Fit, scale a interplay* či jeho třidimenzionálního model, ostatně stejně jako myšlenky Elinor Ostrom, jsou plně slučitelné s jeho základním pojetím problému (viz např. VATN, A. 2005. *Institutions and the Environment*. 1. vyd. Northampton: Edward Elgar Publishing, 2005. 496 s. ISBN: 1-84376-100-9).

Dolan ve svém původním vydání dále rozebírá problémy spojené s dosažením kolektivního prospěchu. V dodatku kapitoly

pojednávající o změnách za posledních čtyřicet let spojuje problémy s teorií veřejné volby (*public choice*) a zmiňuje, že překážkou v dosažení kolektivního prospěchu jsou individuální cíle a normativní a organizační problémy. Demokratický většinový systém v sobě totiž skrývá celou řadu úskalí. Ať již v podobě volených představitelů sledujících vlastní zájem, nebo problematiky ekonomického optima, kdy je jedna skupina přehlasována a je tudíž znevýhodněna – jejich optimum není bráno na zřetel. Dalším argumentem je existence lobby a skutečnost, že v realitě jsou často přijímána řešení, jež jsou vysoce přínosná pro minority, pro majority ovšem ne.

Dolan na závěr kapitoly zmiňuje, že řešení celého problému degradace životního prostředí vidí v institucionálním nastavení. V momentě, kdy jednotlivci budou moci mezi sebou vyjednávat na základě jasně stanovených pravidel daných vládou, dojde k optimálnímu využívání přírodních statků. Jak Dolan na závěr zmiňuje, toto je však vzhledem k současnému demokratickému systému nemožné, neboť vláda by tím omezila sama sebe. Tento fakt zůstal nezměněn a platí i po čtyřiceti letech.

Během roku 2011 dosáhla lidská populace počtu sedmi miliard jedinců a očekává se, že během dalších několika dekád se populace dostane až na devět miliard. Znamenají tato čísla ohrožení pro lidstvo jako živočišný druh? Je ohroženo fungování ekonomiky? Problémem exploze populačního růstu se zabývá pátá kapitola Dolanovy knihy, přičemž i na tuto problematiku autor aplikuje TANSTAAFL princip. Ve svém původním díle z roku 1971 uvádí, že nejlepší populační politikou (pro případ USA) je žádná politika. Na rozdíl od mnoha autorů té doby, se Dolan domníval (a stále tuto myšlenku prosazuje), že růst populace nemá

přímý vliv na znečištění prostředí a předpokládá, že problém populace a znečištění jsou dva odlišné a oddělené problémy. Netvrdí ale, že by tato témata spolu vůbec nesouvisela, věří totiž, že „růst populace představuje výzvu pro environmentální politiku“ (s. 127). Ve srovnání se situací v roce 1971 jsou ale dnešní populační problémy odlišné. Před čtyřiceti lety bylo tempo růstu populace mnohem vyšší než dnes, navíc Dolan věří, že po roce 2100 začne období celosvětového poklesu populace (negativního tempa růstu populace). V dnešní době jsou však hlavními problémy dramatický růst indexu stárí a imigrace.

Za posledních čtyřicet let se nezměnily tři základní environmentální problémy, které jsou nezávislé na růstu populace: 1/ globální a lokální znečištění, 2/ neobnovitelné zdroje a 3/ management lokálních a globálních „veřejných pastvin“. Dolan poznamenává, že všechny tyto tři problémy, stejně jako všechny ostatní environmentální problémy, jsou řešitelné aplikací principu TANSTAAFL – tedy zejména aplikací cenového systému. S tématem růstu populace a exploze tempa jeho růstu také úzce souvisí šestá kapitola knihy nazvaná Environmentální problémy a ekonomický rozvoj. Profesor Edwin Dolan zakončuje svou publikaci dodatkem k původnímu vydání, které se dotýká „nejvýznamnějšího“ environmentálního problému současnosti – globálního oteplování.

Liberální koncepce přístupu k environmentálním problémům, zastupovaná právě Dolanem, se staví proti přístupu, který představuje např. IPCC (Mezivládní panel pro klimatickou změnu), tedy proti úzce environmentálnímu přístupu bez respektování základních ekonomických pravidel. Knihu lze doporučit nejen zastáncům tzv. tržního environmentalismu a liberální

ekonomie, ale také environmentalistům obhajujícím současnou politiku a její přístup k řešení otázek globálního oteplování, růstu populace a dalších problémů souvisejících s ochranou životního prostředí. Leitmotiv knihy – princip TANSTAAFL (Neexistuje nic takového, jako oběd zdarma) upozorňuje

na nutnost chránit svobodný trh, lidskou svobodu jako takovou a naopak omezit bující byrokracii. Kniha tedy představuje zajímavou alternativu k přístupům současné environmentální politiky v otázkách řešení většiny environmentálních problémů prostřednictvím využívání základních tržních mechanismů.